

Lübnan Düşüncesinin Oluşumunda Beyrut'taki Misyoner Okullarının Katkısı*

Mehmet Fahri Danış
Esra Danacıoğlu

Öz: I. Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu'da Avrupalı devletlerin manda idareleri altında kurulan yeni ulus-devletler, kendi özgün mevcudiyetlerini temellendirmek ve meşrulaştırmak amacıyla genellikle milli topluluklarının kökenlerini antik "atalar" ile irtibatlandırır. Bu irtibatlandırma süreçlerinde kullanılan "kurucu mit"ler, ulus-devletlerin teritoryal karakterlerini diğer kimliklerden ayırıştırma ve söz konusu ulus-devletlerin orijinal varlıklarını güçlendirme işlevini görürler. Lübnan düşüncesi de tam olarak böyle bir "kurucu mit" etrafında anlam kazanır ve modern Lübnan devletinin var oluş amacı, Lübnan'ın çevresindeki Arap-İslam karakterinden azade olup Fenikelilik temelinde istisnai bir kültüre sahip olması çerçevesinde okunur. Lübnan'ın Fenike ile eşleştirilmesi üzerinden sahip olduğu bu istisnai karakterin oluşumunda en etkili aktörlerden başlıcaları ise Beyrut'taki misyonerlerdir. Cizvitlere ait St. Joseph Üniversitesi ile Amerikalı Protestanlara ait Suriye Protestan Koleji (sonraki adıyla Beyrut Amerikan Üniversitesi), bu bağlamda bölgedeki en etkili eğitim kurumlarıdır. Bu çalışmada, 19. yüzyılın ikinci yarısıyla Lübnan'ın kurulduğu 1920 tarihleri arasında Bilâdüşşam'da bulunan Cizvit ve Protestan misyonerlerin, Lübnan'ın kurucu Fenike mitine ve bu vesileyle de Lübnan fikrine katkıları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Lübnan, Fenike miti, misyonerlik, Cizvitler, Protestan misyonerler.

Abstract: New nation-states established in the Middle East after World War I under the mandates of European states generally connect the origins of their national communities with ancient "ancestors" in order to ground and legitimize their unique existence. The "founding myths" used in these linking processes function to distinguish the territorial characters of nation-states from other identities and to strengthen the unique existence of these nation-states. The Lebanese thought also gains meaning around such a "founding myth" and the *raison d'être* of the modern Lebanese state is read in the context of Lebanon being free from the Arab-Islamic character around it and having an exceptional culture based on Phoenicianism. One of the most influential actors in the formation of this exceptional character, which Lebanon has through its matching with Phoenicia, is the missionaries in Beirut. In this study, the contribution of Jesuit and Protestant missionaries in Bilad-i Sam to the Phoenician myth of the founding of Lebanon, and on this occasion to the idea of Lebanon, will be emphasized.

Keywords: Lebanon, Phoenician myth, missionary, Jesuits, Protestant missionaries.

* Bu çalışma Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Esra Danacıoğlu danışmanlığında Mehmet Fahri Danış tarafından "Fenike Miti, Fenikelilik ve Lübnan Düşüncesinin Temelleri" başlığı ile yürütülen Doktora tezinden türetilmiştir.

@ Arş. Gör. Dr., Atatürk Üniversitesi. fahri.danis@atauni.edu.tr
Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi. edanaci@yildiz.edu.tr

id <https://orcid.org/0000-0001-5872-6873>
<https://orcid.org/0000-0002-8245-414X>

© İlmi Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/M0692
insan & toplum, 2023; 13(2): 29-54.
insanvetoplum.org

Başvuru: 17.03.2022
Revizyon: 05.07.2022
Kabul: 03.08.2022
Online Basım: 15.09.2022

Giriş

Modern-Batılı siyasal tahayyül, teorik düzlemde mevcut devlet formasyonunu ulus-devlet olarak sabitleirken bu siyasal birimin mensuplarını, yani “millet”i toprağa bağlılık üzerinden tanımlar. Bunun en yalın anlamı, millet kategorisi altında tanımlanan nüfusun devletle olan münasebetinin teritoryalite üzerinde çizilmesidir. Avrupa’da 18. yüzyılın sonuyla 19. yüzyıl boyunca yaygınlaşan ulus-devlet fenomeni, I. Dünya Savaşı’nın ardından Düvel-i Muazzama’nın deniz ötesi kolonilerine de yayılırken tarihsel düzlemde politik bir karşılığı bulunmayan “Suriye”, “Irak”, “Lübnan” gibi coğrafi -ve bir ölçüde idari- konseptler, yeni kurulan manda devletlerinin milli-siyasi karakterlerini teşkil eder.

Lübnan, pratikteki anlamını bu kolonyal inisiyatife borçlu olsa da bir dizi tarihsel, coğrafi, kültürel ve ekonomik faktörün etkisiyle çevresinden “istisnai” karakterini antik zamanlardan beri belirli oranda korur. Bölgenin Fenike geçmişinden itibaren Suriye’nin geri kalanından yalıtılmış bir pozisyonda oluşu ve dağlık coğrafyasının burayı doğal bir sığınak haline getirmesi, sonraki yüzyıllarda baskınlık kazanan Arap-İslam karakterinin Lübnan’daki mevcudiyetini sınırlandırır. Osmanlı hâkimiyeti boyunca Bilâdüşşam coğrafyasından farklı bir idari yaklaşımla yönetilen Lübnan, 1861’de ilan edilen Mutasarrıflık düzenlemesiyle özerk yapısını hukuki anlamda da meşrulaştırmış olur. Lübnan’ın Arap Ortadoğusu’nun geri kalanından ayrı, orijinal ve istisnai bir karaktere sahip olduğu düşüncesi, en temelde Avrupa’daki Şarkiyatçılar ve bölgeye gelen seyyahların tahayyüllerindeki bir temsil vasıtasıyla kristalleşir. Modern Lübnan düşüncesinin en temelindeki ideal olarak bu temsiliyet süreci ya da Lübnan’ı Fenike ile eşleştirerek onu Akdenizli (dolayısıyla “Batılı”) bir coğrafi-siyasi birim şeklinde sabitleme girişimi, yereldeki karşılığını Mârûnî entelektüeller arasında bulur.

I. Dünya Savaşı’ndan sonra kendilerini “Genç Fenikeliler” olarak adlandıran bir grup Lübnanlı entelektüel, genç ulus-devletlerinin mevcudiyetini kadim Fenikelilere dayandırırken bu grubun tarihsel ve kültürel formasyonlarının şekillenişinde, en temelde Beyrut’taki misyoner okullarının oldukça etkili olduğu görülür. 1920’li ve 30’lu yıllar boyunca Lübnan’ın siyasi-kültürel hayatında öne çıkan figürlerin neredeyse tamamı, örneğin Michel Chiha ve Charles Corm gibi entelektüeller, St. Joseph ve Suriye Protestan Koleji’nden mezundur. Beyrut’taki misyoner hocaların Suriye ve Lübnan’ın geçmişine yönelik çizdikleri projeksiyon, 20. yüzyılın hemen başında bu okullarda eğitim gören Lübnanlı gençlerin dünya görüşlerini derinden etkiler. Özellikle Fransız bağlantısı üzerinden, Lübnanlı Mârûnîlerin eğitim için ilk tercihi St. Joseph’tir ve buradaki Cizvitlerin eserleri, modern Lübnan’ın şekillenişinde hayati öneme sahip genç kuşağın kılavuzu hüviyetindedir. Dolayısıyla Ortadoğu’daki

Hıristiyan misyonların fikrî düzeyde en etkili oldukları hususlarında başında, Lübnan'ın tarihsel ve kültürel mevcudiyetini onaylayıp meşrulaştırmaları gelir.

Tarihsel olarak Ortadoğu'daki misyonerlik faaliyetlerinin Arap kültürel uyanışına, modern milliyetçiliklere ve genç ulus-devletlerin kurumsallaşmaları süreçlerine etkileri üzerine literatür oldukça geniştir. Bu konudaki çalışmalara bakıldığında; genellikle güzergâhını George Antonius'un belirlediği, Bilâdüşşam'daki misyonerlerin Arap milliyetçiliğinin ve modernleşmesinin gelişimindeki olumlu rollerini vurgulayan gelenekselci ekolle bu role gereğinden fazla önem verildiğini düşünen karşıtları arasında bir bölünme olduğu görülür. Antonius'un fikirleri, onun meşhur *Arap Uyanışı*'nın yayımlandığı 1939'dan beri fazlaca eleştirilmiş, revize edilmiş ve zamanın konjonktürü de dikkate alınarak kitabın açmazları özenle ortaya konmuştur (Hourani, 1990, ss. 21-40).¹ 1970'lerden sonra Said'in Şarkiyatçılık'ının sağladığı meşruiyet sahasıyla beraber, misyonerlik düşüncesinin Batı emperyalizmiyle yakın ilişkisini daha "teorik" bir pozisyonundan eleştirme şansı doğmuş ve Şarkiyatçı temsil biçimleriyle Hıristiyan misyonlar arasındaki ilişki detaylandırılmıştır.

Hıristiyan misyonerlerin, özellikle 19. yüzyılla beraber, Ortadoğu'daki siyasal ve kültürel kalıpları derinden etkilediği ve dinsel amaçlı faaliyetlerinin çok daha geniş bir spektrumda buradaki toplumların düşünce tarzlarını dönüştürdüğu şüphesiz doğrudur. Bu, başta liberal ve milliyetçi fikriyatın Hıristiyan cemaatler arasında yayılmasından matbaanın yaygınlaşmasına dek Ortadoğu'ya "modernist" bir ivme kazandırır ve olumlu ya da olumsuz, misyonerlerin kültürel faaliyetleri 20. yüzyıl başındaki keskin dönüşümlerin pek çoğunu farklı yoğunluklarda etkiler. Burada üzerinde durulması gereken husus, Bilâdüşşam'daki Hıristiyan misyonların yereldeki konumları ve bu konumlarının kültürel aracılık rollerine katkısı olmalıdır. Tabii ki Hıristiyan misyonerlerin Ortadoğu'daki mevcudiyetleri, her şeyden önce buldukları yerlerde Avrupalı devletlerin birer temsilcisi olmalarına dayanır. Bununla beraber bu ilişki, misyonerle devlet arasındaki münasebet, her özgül örnekte aynı değildir ve misyonerlerle devlet görevlileri arasındaki bağlantının gayet olumsuz seyrettiği durumlar da vardır. Görüleceği üzere, misyonerler arasında Cizvit Henri Lammens gibi "katı Katolik ajanda"ya sahip isimler olduğu kadar Protestan Daniel Bliss gibi "yorumlanması zor" karakterler de mevcuttur. Bu, sıklıkla düşölen bir hata olarak, Ortadoğu'daki tüm Hıristiyan misyonlarını aynı şekilde değerlendirmenin olası olumsuz sonuçlarını ortaya koyar.

1 Literatürde bu konudaki en başarılı eleştirilerden bazıları Zeine N. Zeine'ye (1973) aittir. Misyonerliğin Nahda içerisindeki rolünün Antonius tarafından "abartıldığını" savunan Zeine, aynı zamanda "Arap uyanışı" olarak adlandırılan bir hareketin 20. yüzyıl başında gerçekleştiği savını da reddeder.

Bilâdüşşam'daki Hıristiyan misyonları, en temelde Katolik ve Protestan olarak ayrılırlar. Katolik misyonerler, erken tarihlerdeki Fransiskan ve Kapuçin keşişler sayılmazsa (Hitti, 1961, ss. 478-479), Cizvit ve Lazarist gruplardan oluşurken, Protestan misyonerler genellikle American Board of Commissioners for Foreign Missions'ın (ABCFM) yönlendirmesiyle 19. yüzyıl gibi geç bir tarihte gelen Presbiteryenlerden oluşur. Bölgedeki Katolik misyonlar, özellikle "uygarlaştırma misyonu"nun temel prensip haline geldiği 19. yüzyıl ortasından itibaren, Fransız politik girişimleriyle oldukça yakın ilişki içerisinde oldukları ve eğitim kurumlarında başta Fransızcanın öğretilmesi olmak üzere yoğun bir şekilde Fransız kültürünü benimsetme siyaseti uyguladılar. Bununla beraber Katolik misyonların geneline bakıldığında; Suriye ve Lübnan'daki Arap kimliğinin, kültürünün, dilinin yadsınarak teritoryal unsurların ön plana alındığı görülür. Protestan misyonerler ise Cizvitlerin ve Lazaristlerin aksine, Arap dilinin standardize edilmesi başta olmak üzere (Suleiman, 2003, ss. 79-82), daha çok Arap kültürünün "modernize" edilmesi doğrultusunda faaliyet yürütmüşlerdir (Zachs, 2005a, ss. 148-155). 20. yüzyıl başında politik içeriğini kazanan Arap milliyetçiliğinin (ve aynı şekilde seküler Arap-Suriye milliyetçiliğinin) kültürel temellerinin Katolik misyonlardan çok Protestanlara dayanması, Nahda'nın öncü ismi Butrus el-Bustânî örneğinin de gösterdiği gibi, bu durumu kanıtlar.

Katolik veya Protestan olması fark etmeksizin, misyonerlerin Ortadoğu'daki faaliyetlerinin kültürel boyutunun, özellikle bazı Hıristiyan cemaatlere ve bu cemaatler üzerinden de yeni politik birimlerin modernleşme süreçlerine, Makdisi'nin ifadesiyle (200, s. 216) "farklı fakat simultane" bir katkı sundukları kabul edilmelidir. Bunun anlamı, misyonerlerin yerelle küresel arasındaki etkileşimde bir "aracı" rolünde bulunmaları, coğrafi olarak "içerde" olmalarına rağmen kültürel olarak "dışarda" olmalarıdır. "Dışarı"nın, yani Batı'nın politik ve kültürel dilini "içerdeki"nin anlayabileceği bir formda, yani orijinal halinden "farklı" bir şekilde sunan her misyonerin aynı motivasyona ve eğilimlere sahip olduğunu söylemek ne kadar yanlışsa bir misyoneri salt "içerdeki" olarak ele almak da o kadar yanlıştır (Wilcox, 2019, ss. 37-61). Dolayısıyla Avrupa Şarkiyatçılığı içerisinde neşet eden ve Lübnan'ı "Yeni Fenike"ye eşleyen söyleminin yerelde nasıl karşılık bulduğu, hangi gruplarca ne ölçüde benimsendiği gibi soruların cevapları, büyük oranda Bilâdüşşam'daki misyonerlerin "araf"taki konumları üzerinden anlaşılabilir.

Cizvitler ve St. Joseph Üniversitesi

Bir Bask-İspanyol Katolik, İgnazio di Loyola tarafından kurulmakla beraber Cizvit misyonları, başlangıçtan itibaren Fransız etkinliği altında mevcudiyet gösterir (Worcester, 2018, s. 104-120). Oluşum, en temelde 16. yüzyılda Avrupa'daki Reform

dalgasını ve Protestan yayılmasını engellemek isteyen Papalığın inisiyatifıyla ortaya çıkar. Tüm misyon gruplarında olduğu gibi eğitim Cizvitler için de önemlidir. Hem Avrupa'da hem de faaliyet gösterdikleri yerlerde pek çok prestijli okul kurarlar. Fakat 17. yüzyılda Mısır bilimin öncüsü, pek çok icadın sahibi Athanasius Kircher, Gregoryen takvimin mucidi Christopher Clavius ya da meşhur fizikçi ve filozof Roger Boscovich gibi tanınmış Cizvit bilim adamlarının gösterdiği üzere, Cizvitler Avrupa'da bilimsel düşüncenin ilerlemesine oldukça katkı sağladılar. Bu eğilimin arkasında büyük oranda, Vatikan tarafından resmi olarak aziz ilan edilen Cizvitlerin kurucusu Loyola'nın başta matematik olmak üzere pozitif bilimlere verdiği önem vardır ve Orta Çağlarla erken modern zamanlarda tanınmış Cizvit bilim adamları, tarikatın popülaritesini fazlasıyla arttırmıştır (Udías, 2015, ss. 1-4).

Cizvitler, 19. yüzyıl Avrupası'nın bilimsel dünyasında, yükselişe geçen Aryan köken mitleri ve Darwinizm temelli anti-Semitizm'le Kutsal Kitap çalışmalarının kesiştiği yerde, Eski Ahit'teki Yaratılış 10 bahsi çerçevesinde gelişen "insan topluluklarının kökenleri" tartışmasının tam ortasında bulunurlar. Cizvit misyonlarının temelindeki "eğitim" vurgusu, 19. yüzyılda Fransız kolonyal politikalarının merkezi kavramlarından uygarlaştırma misyonu² yapısı gereği uyum içerisindedir. "Aşağı" ırkların eğitilmeleri ve çağdaş uygarlık seviyesine yükseltilmeleri amacı, Fransa'nın deniz aşırı bölgelerdeki hâkimiyetine yarı dini bir meşruiyet katarken Cizvit misyonları da bu teorik şemayı izleyerek Fransa'nın, kolonilerdeki "uygarlaştırma" faaliyeti için bir araç haline gelirler. Fransızların uygarlaştırıcı misyonu, siyasi kolonizatörler için toprağın fethedilmesi anlamına gelirken Cizvitler için "Doğu'daki Hıristiyanların zihinlerini kolonize etmek" anlamına gelir (Falk, 2017, s. 49).

İnsan ırklarını Aryan, Sâmi ve Hâmî kategorileri altında belirli bir hiyerarşi içerisine oturtmanın, hangi ırkların eğitime ya da "kurtarılmaya" değer olup hangilerinin olmadığını belirleme gibi çok önemli bir işlevi vardır. Cizvit perspektifinden bakıldığında, Hâmî topluluklardan daha üstün, en azından "eğitilebilir" görülen Sâmi halkların, erken tarihten itibaren Cizvit eğitim misyonlarının faaliyet alanına girdikleri görülür. 16. yüzyıl boyunca, başta Mârûniler olmak üzere, Cizvitler pek çok Doğu Hıristiyan cemaatiyle ilişki kurarlar ve ilk kez 1583'te kalıcı olmayan bir görevle İstanbul'a gelirler (Gül, 2015, ss. 57-58). Osmanlı-Fransız ilişkilerinin gelişmesi ve 1604 Kapitülasyonları (esasinda 1536 Kanuni-François ittifakının yenilenmesidir), Cizvitlerin Bilâdüşşam'daki mevcudiyetlerini güvence alırken 1625 yılından itibaren

2 "Mission civilisatrice" ya da "uygarlaştırma misyonu", geleneksel olarak Fransız kolonyalizmiyle özdeşleştirilen bir kavramdır. Buna göre 18. yüzyılda "Fransızlar tarafından icat edilen" bir kavram olarak "cumhuriyet" in ve onun çağrıştırdığı bütün bir modern siyasal literatürün Batılı olmayan toplumlara "öğretilmesi" söz konusudur (Conklin, 1998, ss. 60-66).

Kapuçinler, Karmelitler ve Cizvitler Suriye ile Lübnan'a yerleşmeye başlar. Bölgedeki ilk misyonlarının muhteviyatı, Levant'taki Avrupalı tüccarlara ve diplomatlara hizmet etmekle sınırlıdır. 1656'da, Cebel-i Lübnan'daki Antura'da ilk Cizvit eğitim kurumu, aynı zamanda Levant'taki ilk Fransız okulu, açılır (Ouahes, 2017, s. 230).

Cebel-i Lübnan ve 18. yüzyılın sonlarından itibaren küresel ticaret ağının bir parçası durumuna gelen Beyrut'un Arap kültürel merkezlerinden biri konumuna yükselmesi, Cizvitlerin bu bölgedeki eğitim faaliyetlerini yoğunlaştırmaları sonucunu doğurur. Özellikle Mârûnî, Keldânî ve Ermeni cemaatleri arasında yoğun bir şekilde popülerleşen Cizvitler, Fransa'nın aktif siyasi koruyuculuğunun da katkısıyla, misyonlarının temeli olan eğitim faaliyetlerini yürütürler. Fakat 18. yüzyılın ikinci yarısı, Avrupa'da Cizvitlerin adının olumsuz anıldığı bir dönemdir ve bu bağlamda dış misyonların etkinliği de görece azalır (O'Malley, 2014, ss. 75-81). 1843'te Beyrut'un kuzeyindeki Cezir'de kurulan ve daha sonra Beyrut'a taşınarak St. Joseph Üniversitesi adını alan Seminer Okulu, Bilâdüşşam'daki Cizvit etkinliğinin yükselişe geçiş noktası olur.

Uzun müddet salt din adamı yetiştiren bir okul görünümündeki St. Joseph Üniversitesi'nde öncelikle 1883 yılında bir Tıp Fakültesi, 1896'daysa bu fakülteye bağlı bir klinik açılır. 1902 yılındaysa meşhur Şarkiyat Çalışmaları Fakültesi aktif hale gelir (Harman, 2004, s. 36). Bu fakülte, Lübnan düşüncesinin tarihsel, arkeolojik ve filolojik temellerinin atıldığı, Arap-Suriye konseptlerinden bağımsız, teritoryal Lübnan milliyetçiliği fikriyatının başlıca kurucu mekânı hüviyetindedir. Gerek Henri Lammens, Louis Jalabert ve Luvîs Şeyho gibi Cizvit Şarkiyatçıları bünyesinde barındırması gerekse Katolik Matbaası vasıtasıyla (Lübnan düşüncesini temellendiren) pek çok metni dolaşıma sokması hasebiyle Şarkiyat Çalışmaları Fakültesi, St. Joseph Üniversitesi'nin bölgedeki siyasal gelişmeleri doğrudan belirleyen en önemli parçası görünümündedir (Herzstein, 2015, ss. 248-264). Dolayısıyla modern Lübnan fikri; onun çevresinden kültürel olarak "istisnai" bir konumda bulunduğunu şart koşan Lübnancılık düşüncesi ile Lübnan'ı Suriye veya birleşik bir Arap devletinden bağımsız, Frankofon bir karakterde kurmayı hedefleyen Lübnan milliyetçiliği gibi Lübnan'la ilgili tahayyüllerin tamamı, St. Joseph Üniversitesi ile doğrudan alakalıdır.

Her şeyden önce St. Joseph Üniversitesi, Protestan ve diğer Katolik misyoner okullarının aksine, daha katı bir müfredat ile oldukça disiplinli bir sisteme sahiptir. Okulda öğrencilere yalnızca Fransızca ve Fransız kültürü değil, aynı zamanda yoğun Katolik sembolizmiyle yoğrulmuş bir Fransız milliyetçiliği de aşılanır (Womack, 2012, s. 17). Tavizsiz bir Katolik-Latin-Frankofon geleneğin öğrencilere aktarıldığı St. Joseph, Cizvit çıkarlarıyla Fransız ulusal çıkarlarının büyük oranda iç içe geçtiği, bir nevi Fransız kültür merkezi görünümündedir. Şüphesiz ki Cizvitler verdikleri eğitimin dini boyutunu göz ardı etmiş değillerdir fakat hem bölgede artacak Fransız nüfuzunun

kendi işlerini kolaylaştıracağını düşünürler hem de Fransızcanın “uygarlaşmanın dili” olduğuna ve Doğu Hıristiyanlarının Fransız kültürünün birer parçası haline gelmelerinin kendi dinsel misyonlarıyla uyumlu olacağına inanırlar (Herzstein, 2008, s. 71). Ek olarak, Spagnolo'nun (1974, s. 563) da vurguladığı üzere, St. Joseph Üniversitesi'nin Fransız kolonyal politikalarıyla ilgili en önemli işlevlerinden biri, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Suriye ve Lübnan'da, yerel halk nezdinde “Fransız bir dünya görüşüne aşına” işgücü hazırlamasıdır.

St. Joseph Üniversitesi, yine Protestan okulların aksine, kurulduğu dönemden itibaren genellikle kötü durumdaki gençlerden ziyade zuamadan önemli ailelerin çocuklarını kabul eder. Beyrut'taki Cizvit eğitim tedrisatından geçen öğrencilerin önemli bir kısmı, Şihâbiler, Şidyâklar, Chihalar, Cemâyeller, Hazinler ve Huriler gibi Hıristiyan ya da Arslanlar ile Canbolatlar gibi önemli Dürzî ailelere mensuptur (Falk, 2017, s. 87). Bu da Cizvit pragmatizmiyle uyumlu bir şekilde, bölgede siyasal anlamda etkili olabilecek ailelerle etkileşimde olma isteğinden kaynaklanır. Nitekim 19. yüzyıl sonuyla 20. yüzyıl başında Lübnan milliyetçilerinin ya da Genç Fenikeliler adıyla anılan grubun neredeyse tamamı, St. Joseph Üniversitesi'nden mezundur. Bu grubun buluşma noktası olan ve 1919'da yalnızca birkaç cilt basılan *La Revue Phénicie* dergisi, başta Charles Corm olmak üzere, St. Joseph mezunu Lübnanlıların ve Henri Lammens ile Luvîs Şeyho gibi Cizvit hocaların inisiyatifleriyle ortaya çıkar.

Başta Fenike miti olmak üzere Lübnancılık içerisindeki önemli örüntülerin oluşum süreçleri, Şarkiyat Çalışmaları Fakültesi'ndeki Cizvit hocaların eserleri ve görüşleri vasıtasıyla açıklık kazanır. Fakülte'nin ilk dekanı, Mardin doğumlu Keldânî Cizvit hocası Luvîs Şeyho, belki de Avrupa doğumlu olmaması sebebiyle bilindik Cizvit tipinden farklı bir isimdir.³ “Arap Dili'nin Sultanı” lakabıyla anılan Şeyho; Arap-İslam tarihi üzerine yaptığı çalışmaların yanında pek çok Fransız Şarkiyatçı metnin Arapça'ya çevrilmesiyle uğraşmış, Şarkiyat Çalışmaları Kütüphanesi'ni kurmuş ve burada yaklaşık 3000 yazma eseri bir araya getirmiş, başta Henri Lammens olmak üzere pek çok Cizvit Şarkiyatçının hocası olmuştur (Herzstein, 2015, ss. 249-250). Mârûnî tarihiyle de ilgilenen Şeyho, Lübnan ya da Suriye fikirlerinden ziyade Arap dili ve kültürüyle meşgul olup özellikle İslam öncesi Arap şiiriyle ilgili çalışmalar yapmıştır.

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Lübnan düşüncesinin kristalize oluşunda, başta Fenike mitinin detaylandırılması olmak üzere, en yoğun şekilde etki etmiş başlıca Cizvit isim Henri Lammens'tir. 1862 yılında Belçika'nın Felemenk bölgesinde doğan Lammens, 1877'de Beyrut'a gelir, Şeyho'nun öğrencisi olur ve 1902'de açılan Şarkiyat Çalışmaları

3 Şeyho ile ilgili biyografik bilgi için bkz. Tülücü, 2010, ss. 86-88; Jalabert, 1987, s. 29.

Fakültesi'nde erken İslam tarihiyle Emeviler üzerine dersler vererek bu konuda pek çok yayın yapar.⁴ Lammens, *Al-Mashriq* ve bir diğer Cizvit yayını olan *Al-Bashir* dergilerinin uzun süre başında bulunur ve 1928 yılında Lübnan devlet nişanıyla ödüllendirilir. Lammens'in öğrencileri ve genel olarak bölgedeki entelijansiya üzerindeki etkisi, sonraki dönemlerde onun hem Suriye hem de Lübnan milliyetçileri için vazgeçilmez bir kılavuz hüviyetine bürünmesine yol açar. Kimi zaman, yanlış bir biçimde "Arap milliyetçiliğini desteklemek" bile nitelendirilse de (Kavas, 2003, s. 98) Lammens'in asıl uğraşı, bunun tam zıttı olarak, Arap olmayan Suriye ve Lübnan kimliklerinin ortaya çıkarılmasıdır.

Lammens'e göre Suriye, coğrafya tarafından belirlenmiş doğal sınırlara sahip bir bölgedir. Avrupa, Asya ve Afrika arasındaki kilit bir mevkiye bulunmasından dolayı, tarih boyunca üç kıtadaki medeniyetlerden de etkilenmiştir. Fakat Lammens (1921a, s. 4), yabancı etkilerin yoğunluğuna rağmen bir "Suriye ırkı"nın tarih boyunca mevcut olduğunu savunur. Lammens'in ırk yorumu, kan bağına gönderme yapmaktan ziyade daha nesnel belirleyenlere dayanır. Suriyelilik; ortak dil, kültür ve birlikte yaşama geleneğine dayanan bir aidiyet biçimidir ve tarihsel bir sürekliliğe sahip bu kimliğin gözlemlenebilecek ilk durağı da Fenikelilerdir.

"İlk Suriyeliler" olarak gördüğü Fenike şehir devletlerinin halkı, Lammens için bir bütün olarak Fenike milletini oluşturur ve dahası bu homojenlik, varlığını günümüze dek devam ettirerek Suriyeliliğin temelini teşkil eder. Akdeniz'in tamamında bir denizci imparatorluğu kurabilmiş ilk halk Fenikelilerdir ve Lammens'e göre Yunanlara öğrettikleri alfabe de dâhil olmak üzere Batı medeniyetine en büyük katkıyı yapanlar da yine onlardır. Öte yandan Lammens'in Fenikelilere yaptığı vurgu, Suriyelilik kimliğini Arap-Müslüman aidiyetlerinden ayırma yönünde bir girişimdir (Lammens, 1921a, s. 5):

Yüzyılları akışı içerisinde Suriye'nin sınırları, ilahi bir takdir neticesinde belirlenmiş gibidir: Toros Dağları ile Fırat Nehirleri ve çöl ile Akdeniz arasındaki bölge, kendi ayrıksı karakterini, gerçek bir milli tipi yaratmıştır. Çok dikkatli olmayan bir gözlemci bile bu milli karakterin çevresindeki komşularından, Mısırlılardan, Araplardan, Anadolu lularından ve Mezopotamyalılardan farklı olduğunu kolaylıkla görebilir. Yine bu milli karakter, tarih boyunca endüstrileşmenin ve girişimciliğin yegâne temsilcisi olarak Fenikelilerde fark edilebilir... Onların çokkültürlülüğü birliklerini bozmamış, bugün hala din ile milliyeti birbirlerine karıştıran bazı inatçı Suriyelilerin kuvvetli önyargılarına rağmen, ırklarının çeşitlenmesini sağlamıştır.

Lammens, bölgedeki dinsel cemaatlerin milli bir kimliğe sahip olamayacaklarını söyler fakat özellikle Mârûnîler, Melkitler ve Süryânîler gibi Hıristiyan topluluklara, Suriyelilik kimliğini geçmişten bugüne taşımada çok önemli bir işlev yükler. Suriyelilerin

4 Lammens'le ilgili biyografik bilgi için bkz. Salameh, 2018, ss. 213-236; Jalabert, 1987, s. 331; Salibi, 1962a, ss. 330-342.

tarih boyunca bölgeye yönelik göçlerden etkilendiğini, özellikle 7. yüzyıldan itibaren yoğun bir şekilde gözlenen Araplaşmanın kalıcı etkiler bıraktığını kabul eder. Her şeyden önce Lammens, “Arap” derken çöllerde yaşayan Bedevileri kastettiğini, komşu bölgelerdeki (Yemen, Suriye ya da Mısır) nüfusu Arap olarak görmediğini açıkça belirtir (Lammens, 2008, s. 6). Fakat İslamlaşmanın Araplaşmayı beraberinde getirdiğini ve Suriyelilerin bir süre sonra kendi “antik dillerine yabancılaşarak” göçebe Bedevilerle karıştıklarını düşünür (Lammens, 1921a, ss. 6-7): “Bölgeye yerleşen Araplar, ikinci jenerasyonlarından itibaren yerlilerle birleştiler. Fenikeliler, *Syro-Pheniens*'a evrilmeden hemen önce, dillerini ve egemenliklerini onlara kabul ettirdiler.” Bununla beraber çoğu zaman kırsal bölgelerde Suriyelilik, Araplığın içerisinde eridiği bir kimlik olarak kalmayı sürdürür. Lammens'in yorumuna göre Mârûnîlik ve Süryânîlik gibi yerel Hıristiyan kimlikleri özelinde Suriyelilik karakteri, Araplığa (ve İslam'a) karşı direnmeyi başarır.

Lammens'in perspektifinde Suriye'nin İslamlaşması, “şanssız bir tarihi tesadüften” ibarettir (Salibi, 1962a, s. 332). Onun İslamiyet'e bakışı, bir Cizvit misyonerin ve aynı zamanda akademik bir İslam tarihçisinin çelişkilerini taşır.⁵ Hz. Muhammed'in tarihsel kişiliği meselesini, İslam'ın sahihliğinin kabul edilmesinin önündeki temel engel olarak gören Lammens, Goldziher'in metodolojisini kullanarak Kuran'ı İslam çalışmalarının merkezine alır ve hadislerin güvenilemeyecek kaynaklar olduğunu vurgular. Özellikle Emevi tarihi üzerine yaptığı çalışmalarda, hadislerin nasıl pragmatik bir şekilde kötüye kullanıldığından bahseden Lammens, İslam tarihinde zikredilen pek çok vakanın belli bir görüşü kanıtlamak ya da herhangi bir pratiği yasaklamak için “uydurulduğunu” iddia eder. İslam'ı, 7. yüzyıl Mekkesinin ekonomik ve siyasi gelişmelerinin sonucunda doğan bir hareket olarak gören Lammens, onu en temelde Kureyş kabilesinin göçebe Arap toplumu üzerindeki hegemonyasının bir göstergesi olarak okur (Lammens, 1910, ss. 27-51).

Lammens, yoğun Arap göçüne ve İslamlaşmaya rağmen Suriye ırkının mevcudiyetini, aynı zamanda tarih boyunca Suriye'nin bir bütün halinde siyasi birim oluşturamamasının temel sebebi olarak da gördüğu coğrafyaya dayandırır. “Antakya'dan Gazze'ye kadar tüm sahil kesimi”, Fenikelilerden itibaren antik milli karakterlerini muhafaza etmeyi sürdürür (Lammens, 1921a, s. 119). Lammens'e göre bu, denize yakın olmanın ve çoğunlukla Suriye'nin iç bölgelerine yerleşen Arap kabilelerle kaynaşmamanın sağladığı bir avantajın sonucudur. Dolayısıyla Suriyelilik, Lübnan ağırlıklı olmak üzere, geçmiş Fenike kentlerinin iç bölgelerden yalıtılmışlığı sayesinde orijinal yapısını korumayı başarır.

5 Lammens yorumcuları içerisinde, onun İslam tarihiyle ilgili çalışmalarının belirgin bir önyargı taşımadığını iddia eden hemen kimse yoktur. Bu hususta bkz. Salibi, 1962a, s. 330; Irwin, 2008, ss. 203-204; Watt, 1986, s. 10.

Lammens için Lübnan, “mültecilerin sığınağı” işlevini ve kozmopolit yapısını Fenikelilerden beri koruyan bir bölgedir (Lammens, 1921b, ss. 12-13). Bununla birlikte Lammens’in, Lübnan’ı Suriye’den bağımsız bir coğrafi birim olarak düşündüğüne dair herhangi bir kanıt rastlamak mümkün değildir. Onun bu konuya bakışı, devrin diğer milliyetçilerindeki belirsizliği de temellendirebilecek bir biçimde, federatif kapsamda değerlendirilebilecek birtakım çözüm önerilerini kapsar. Lammens’e göre doğal sınırlarla belirlenmiş Lübnan, tarih boyunca Suriye’nin bir parçası fakat onun içerisinde özerk bir durumda bulunmuştur. Lübnan’ın Suriye için önemini, onu Mısır’ın Nil’ine benzeterek vurgulayan Lammens, bağımsız Suriye’nin yönetsel ve kültürel açıdan merkezinin Lübnan olması gerektiğini düşünür. Bu görüşünün temelindeyse 1861 Mutasarrıflık Nizamnamesi’ni koyar ve Cebel-i Lübnan Hıristiyanlığının bağımsız Suriye devletinin itici gücü olduğunu, “Lübnan özerkliğinin” Ortadoğu Müslümanları arasında dahi meşhur bir fenomen olduğunu savunur (Lammens, 1902, ss. 164-165):

Règlement Organique’in [Mutasarrıflık düzenlemesi Ç.N.] en övülecek yanı, Cebel-i Lübnan’ın yüzyıllardır uzak kaldığı barış ve refah ortamını tekrar Lübnan’a getirmesidir. Bu, yalnızca yıkıntılar üzerinde bir netice değil, aynı zamanda 1860 katliamlarının ortaya çıkardığı anlaşmazlıkları da sona erdiren harika bir sonuçtur! Bu, Şark’ta bir miktar düzen ve güvenlik tesis etmenin burayı canlandıracağını ve gerçek kaynaklarını açığa çıkartacağını da kanıtıyor. Avrupa’da bir zamanlar ‘Belçika’daki gibi özgürlük’ tezahüratları atılırdı. Şimdi Suriye vilayetlerindeki Müslümanların dahi dudaklarından sıklıkla duyduğumuz şey şu: ‘Lübnan’daki gibi özerklik’.

Lammens, Lübnan’ın Hıristiyan sakinleri olarak Mârûnileri Fenikelilerle değil, Merdaitlerle ilişkilendirir.⁶ Mârûnî Kilisesi’nin İstefan ed-Duvehyi⁷ döneminden

6 Merdaitler ya da Arapça kaynaklarda geçtikleri isimle al-Jarajima hakkında bilgi veren ilk tarihsel kaynak Bizanslı din adamı ve vak’anüvis Theophanes’tir. Kökenleri, inançları ya da kültürleriyle ilgili pek fazla bilgi vermese de Emevi halifesi Muâviye bin Ebû Süfyân zamanında Araplarla Bizans arasında, Amanos Dağlarının güney yamaçlarında yaşayan bu Hıristiyan savaşçı halkın Müslümanlarla uzun süre savaştığı, hatta bir dönem Emevi halifelerini haraca bağladıkları bilgisinin kaynağı Theophanes’tir (Moosa, 1969, ss. 597-598). İlk kez Orta Çağ’da Roma’daki Mârûnî din adamları Merdaitlerle Mârûnîler arasında bir ilişki kurma girişiminde bulunurken bu tez, zamanla Mârûnî Kilisesi’nin resmi tarih söyleminin de bir parçası haline gelir fakat Merdaitlerle ilgili bilgiler 19. yüzyıla dek güvenilir bir nitelik taşımaz. 19. yüzyıl sonunda Lammens konuyla ciddi olarak ilgilenir ve “Arap kökenli olmadıkları konusunda hiçbir şüphe olmayan” Merdaitlerin bir süre sonra Lübnan’a sığındıklarını, buradaki Mârûnîlerle karşılaştıklarını ve kaynaştıklarını ileri sürer (Lammens, 1921a, s. 82). Alman Şarkiyatçı Theodor Nöldeke’nin bu konudaki görüşleri de Lammens’in görüşleriyle benzerdir ve neticede ikisi de Merdaitlerin doğrudan Mârûnîlerin atası olduklarını değil fakat birleşerek bugünkü Mârûnî toplumunu oluşturan iki halk olduklarını, dolayısıyla ikisinin benzer dinsel arka planı paylaştıklarını savunurlar (Moosa, 1969, s. 600).

7 Roma’daki Mârûnî Koleji’nde eğitim gördükten sonra Cebel-i Lübnan’a dönen ve kısa sürede Mârûnî Kilisesi patriği seçilen Duveyhi, kendi topluluğunun kökenlerini ilk kez sistematik bir şekilde sorunsallaştıran ve Kilise’nin teolojik çekincelerini politik bir aidiyet teması etrafında yeni (etnik) bir formda sunan ilk Mârûnî tarihçisidir. Onun için kullanılan “Mârûnî Tarihinin Babası” ifadesinin temelinde de büyük oranda bu girişim vardır (Salibi, 1962b, ss. 212-225).

İtibaren resmi olarak kabul ettiği Merdait tezi, 20. yüzyıl başında Şarkiyatçılar ve Mârûnî din adamları tarafından onaylanmaya devam eder. Günümüzde bilimsel bir meşruiyeti kalmamakla beraber -ve milliyetçi kullanımlarda Fenike miti tarafından ikinci planı itilmiş olsa da- Mârûnî Kilisesi'nin resmi söyleminde hâlâ Merdaitlere zaman zaman yer verildiği görülür. Nitekim Lammens de Merdaitlerin Mârûnîlerin atası olduğu savını doğrudan kabul etmemekle birlikte Merdaitlerin Arap soylu olmadıklarını ve bir halktan çok savaşçı bir göçebe topluluk olduklarını ileri sürer, Lübnan'a geldiklerindeyse Mârûnîler tarafından desteklendiklerini ve bir süre sonra onlarla kaynaştıklarını savunur (Lammens, 1921a, ss. 272-273).

Lammens'in mirasıyla ilgili temel problem, onun 1920 öncesindeki yazılarında Suriye ile Lübnan konseptlerinin belirsiz kullanımına dayanır. Şüphesiz ki Lammens, esas olarak Suriye fikriyle ilgilidir. Fakat onun tahayyül ettiği haliyle Suriye, tamamıyla Arap-İslam kimliklerinden azade, Fenike geçmişi üzerinden anlam kazanan seküler ve milli, dolayısıyla "modern" bir düşüncedir. Öte yandan 1920 sonrasında bu karakteristik niteliklere sahip yegâne milli birim Lübnan olacaktır. Dolayısıyla Lammens'in Suriyesi aslında "Grand Liban"a tekabül eder ve tam olarak onun tasarladığı haliyle, özerk Lübnan'ın merkezinde olduğu bir Suriye federasyonu şeklinde, gerçekleşme de çevresinden bağımsız Hıristiyan bir ulus-devlet tahayyülü, Lübnan örneği üzerinden hayata geçirilir.

Neticede St. Joseph Üniversitesi, 19. yüzyılın ikinci yarısıyla 20. yüzyılın hemen başında, Bilâdüşşam'daki en etkili Frankofon kurum olarak Suriye-Lübnan milliyetçiliklerini yoğun bir şekilde etkiler. Mârûnî kimliğinin etnikleştiği ve milli bir nitelik kazanmaya başladığı dönemde, Fransızca bilen, Batı kültürüne aşina bir üst-orta sınıfın inşasında Cizvit kurumu karakteristik bir etki gösterir. Din temelli bir okul olsa da St. Joseph mezunu gençler, dönemin Fransız ruhuna da uygun bir şekilde, seküler milliyetçiliklerin takipçileri ve hatta mimarları haline gelirler. Cizvitlerin Fransız kolonyal politikalarıyla uyumu, onların Bilâdüşşam'daki mevcudiyetlerinin en sağlam dayanaklarından biri durumundadır ve Beyrut'taki her Cizvitin Lübnan ya da Suriye milliyetçiliğini ateşli bir şekilde desteklediği söylenemese de Lammens gibi siyasi bir ajandaya sahip isimler, St. Joseph'in 20. yüzyıl başındaki işlevini belirlerler.

Protestanlar ve Suriye Protestan Koleji

Bilâdüşşam'daki Protestan misyonların niteliği ve motivasyonları, Cizvitlerinkinden büyük oranda ayrışır. Bilâdüşşam'daki en prestijli Protestan eğitim kurumu Suriye Protestan Koleji'nin -daha sonraki adıyla Beyrut Amerikan Üniversitesi- erken tarihli bir mezununun şu gözlemleri, aradaki farkı mükemmel bir şekilde özetler (Cortas, 2010, s. 75):

Kendi okulumuzda ulusal bir damga yoktu. Bir Amerikan kurumunda olduğumuzu hiçbir zaman hissetmemiştik, daha ziyade özgürlükçü fikirlerin hâkim olduğu büyük bir merkezdeydik. Fransız okulları koloni bayrağını binalarının tepesinde dalgalandırsa da Amerikan üniversitesi yalnızca üzerinde sedir ağacının bulunduğu beyaz amblemini göndere çekiyordu. Kampüse akın eden Amerikalıların zihinlerimiz üzerinde hak iddia ettiğini hiçbir zaman hissetmedik. Rektör Dodge Hz. Muhammed'in doğum gününde Hıristiyanlıkla İslam'ı birbirine bağlayan manevi değerlerin kıymetinin bilinmesini teşvik etmek adına güzel bir gelenek başlatmıştı. Bu sağgörü ve umut dünyasında, kendimize inanmayı, mirasımızla gurur duymayı ve bizi birleştiren insani bağlara saygı duymayı öğrenerek dört yılımızı geçirdik.

Her şeyden önce Protestan misyonerler, Cizvitlerin Fransa ile kurdukları gibi bir ilişkiye sahip değildir. Bilâdüşşam'da İngiliz Anglikan ve Alman misyonları da etkili olsa bile siyasi ve kültürel açıdan daha belirleyici ve kalıcı etkileri bırakanlar Amerikan Presbiteryenler olur. ABD'deki misyonerlik faaliyetleri, 1810 yılında üç Protestan kilisenin ABCFM'yi kurmalarıyla başlar. Hristiyanlığın doğduğu topraklar ilk yıllardan itibaren ABCFM'nin öncelikli hedefidir, ilk Amerikan misyonerler Bilâdüşşam'a 1820-1822 döneminde gelirler (Anderson, 1872, ss. 40-51). Beyrut olağanüstü hareketli limanı, iklim koşulları, barındırdığı Avrupalı koloniler, farklı din ve mezheplerden oluşan popülasyonu ile kısa zamanda bir misyon menzili olarak saptanır ve ABCFM'nin Osmanlı topraklarındaki ilk misyon merkezi 3 misyonerin atanmasıyla 1823 yılında bu kentte kurulur (Strong, 1910, s. 83; Doğan, 2011, ss. 3-32). 19. yüzyılın ilk yarısı, Osmanlı'nın pek çok iç ve dış sorunla (Osmanlı-Rus Savaşı, Dürzî-Mârûnî Çatışması, Yunan Ayaklanması ve Kavalalı İsyanı) mücadele ettiği bir dönemdir ve Fransız destekli Cizvitlerle rekabetin de etkisiyle Protestan misyonerler, 1860'lara kadar bölgede etkinliklerini arttıramazlar. 1866 yılında Suriye Protestan Koleji'nin açılması, Bilâdüşşam'daki Amerikalı misyonerler için bir milat olur. Bu kurum, yalnızca Suriye ve Lübnan'daki en üst düzey Batılı okul olmakla kalmaz, kısa sürede Ortadoğu'daki tüm misyonerlik okullarına öğretmen ve görevli yetiştiren bir merkez haline gelir (Antakly, 1977, s. 100).

19. yüzyılın ikinci yarısı, önce Suriye Protestan Koleji ve ondan dokuz sene sonra St. Joseph Üniversitesi'nin açıldığı süreç, Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren misyonerlerin eğitim sistemlerinin keskin bir şekilde değiştiği, misyonların (erken modernden) modern döneme geçtikleri dönemdir. Bu, Cizvitler için Şarkiyat Çalışmaları Fakültesi'nin kurulduğu ve bölge tarihi, arkeolojisi, filolojisiyle ilgili "seküler" bir kimliğe arka çıkacak ihtisas sahalarının St. Joseph bünyesinde çalışılmasıyla açığa çıkar. Suriye Protestan Koleji ise St. Joseph Üniversitesi'nden daha farklı bazı teamüllere ya da çalışma prensiplerine sahiptir. Her şeyden önce Amerikan eğitim kurumlarının 19. yüzyıl sonu itibarıyla büyük oranda benimsemiş olduğu "liberal Protestanlık", Suriye-Lübnan toplumunun her ekonomik kesiminden, dininden ve ırkından öğrencinin

kabul edildiği bir “tolerans” ortamını beraberinde getirir (Anderson, 2011, s. 88). 1850’de Protestanların resmen Osmanlı milletlerinden biri olarak kabul edilmesiyle özellikle yoksul aileler için çocuklarını Amerikan okullarına göndermek avantajlı ve daha güvenli bir hal alır. Suriye Protestan Koleji’nin müfredatının “ılımlı” ve “liberal” karakteri, bir süre sonra kurumun “Amerikan misyonerlerin talim ve terbiye amaçlarından uzaklaşması”na sebebiyet verir fakat kolejin bu bakımdan bağımsızlığının korunmasına önem gösterilir (Baktıaya, 2017, s. 128).

Protestan ve Cizvit misyonlarının eğitim faaliyetleriyle ilgili en önemli farklardan biri, Cizvitlerdeki yoğun Frankofon temelli eğitimin tersine Protestanların kurumlarında eğitim dili olarak Arapçayı kullanmalarıdır. Womack’ın (2012, s. 6) da gösterdiği gibi Bilâdüşşam’daki misyonerlerin dil politikaları, en temelde misyonların siyasi, ideolojik ve kültürel açıdan dünya görüşlerini yansıtır. Cizvitlerin yoğun Fransız karakterli eğitimleri, cemaatin Latin-Katolik geleneğiyle Fransız siyasal çıkarları arasındaki örtüşmeye dayanır. Öte yandan ABCFM’nin temel politikalarından biri olan, misyonerlik faaliyetlerinin gerçekleştirildiği yerlerdeki yerel dillerin desteklenmesi ve teşvik edilmesi prensibi ki Protestan geleneğin kurucu fikirlerinden biri olarak İncil’in tercümesi teamülüne de dayanır, Protestan misyonlara kendi dünya görüşleriyle uyumlu bir topluluk yaratma fırsatı verir. Bununla beraber Suriye Protestan Koleji ve daha da genelde Bilâdüşşam’daki Protestan misyonlar yalnızca Arapça kullanımını teşvik etmekle kalmazlar, aynı zamanda Arapçanın standardizasyonu ve ölü bir dil olmasının önüne geçmek için pek çok edebi-filolojik faaliyette bulunurlar (Auji, 2016, s. 4). 19. yüzyılın ortalarından itibaren Arapça’nın ihyâsı ile uğraşan Butrus el-Bustânî, Nazif el-Yâzici ve Ahmed Fâris el-Şidyâk gibi Nahdawi’lerin Amerikalı Protestanlarla yakın ilişki içerisinde olmaları, bu durumun bir sonucudur. Bu edebi-filolojik çalışmaların Arap kültürel uyanışına temel oluşturması ve buradan da dil temelli bir milliyetçiliğın (qawmiyya) neşet etmesiyle, geleneksel olarak Arap milliyetçiliğiyle Protestan misyonerler arasındaki etkileşim hattına dikkat çekilmesine yol açar.

Bununla bağlantılı fakat belki de daha geniş kapsamlı bir etki olarak, Bilâdüşşam’daki Protestanlar matbaanın bölgeye girişine öncü olurlar. İlk kez İngiliz misyonerler 1820’lerde Malta’da Süryânîce ve Yunanca yayın yaparlar. Ardından ABCFM de Malta’daki matbaayı Arapça kitap basımı için kullanır ve 1833’de İzmir’de de bir matbaa kullanılmaya başlanır (Auji, 2006, s. 24). 1850’lerde Beyrut’ta da bir matbaa faaliyete geçer ve Suriye Protestan Koleji’nin açılmasının ardından yayın çalışmaları giderek artar. Matbaanın milliyetçi hareketler içerisinde oynadığı hayati rol, en azından Benedict Anderson’un (1991, ss. 37-47) *Hayalî Cemaatler*’inin yayımlandığı 1980’lerin başından beri çokça bilinmektedir ve bu bağlamda Nahda ile Arap milliyetçiliğının kurumsallaşmasındaki rolüne de fazlasıyla dikkat çekilmiştir.

Fakat en temelde, matbaanın Bilâdüşşam'da yaygınlaşmasının misyonerler vasıtasıyla gerçekleşmesi, yalnızca Arap dili ve kültürü temelli qawmiyya'nın değil aynı zamanda özgül Suriye ve Lübnan konseptlerinin inşasında da önemli bir rol oynamıştır. Bu, Makdisi'nin (2008, ss. 186-187) özenle vurguladığı, Batılı bir kültür dünyasının ve o dünyaya ait gramerin bir bütün olarak Doğu'ya girmesinin “tarihsel öyküsü”yle alakalıdır.

Protestan misyonlarıyla ilgili akılda tutulması gereken son husus, yine Cizvitlerin aksine ve özellikle Amerikalı Presbiteryenler için, hami devletleriyle kurdukları ilişkinin farklılığıdır. Cizvitlerin Fransız kolonyal politikalarıyla iç içe geçmiş eğitim faaliyetlerinin tersine Protestan misyonerlerin ABD ile ilişkileri daha gevşektir. Tibawi (1966, s. 67), Yakın Doğu'daki Protestan misyoner kuruluşlarının en başından beri bölgeye ilişkin Amerikan siyasal çıkarlarıyla bağlantılı olduğunu savunur. Grabill (1971, ss. 37-38) ise 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyıl başında Almanya, İngiltere, Fransa ve Rusya gibi devletlerle ABD'nin Ortadoğu'daki ekonomik-siyasi yatırımlarını karşılaştırır. Amerikan misyonlarının, en azından I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar, temel işlevlerinin “Batı-dışı” toplumların bilgilerini yerele aktarmak ve buldukları bölgelerde (başta teolojik ve filolojik olmak üzere) bilimsel faaliyetlerle uğraşmak olduğunu ileri sürer. Gerçekten de 19. yüzyılın ikinci yarısında Ortadoğu'da Amerikalı misyonerler, ABD'den ziyade İngiltere ile ilişki içerisindeydiler ve pek çok sıkıntılarını ABD makamlarından önce İngilizlerle çözerler.⁸ Ek olarak bölgedeki Amerikan misyonlarının önemli bir işlevi de yeni yeni canlanmaya başlayan, Amerikalı tüccarların Suriye ve Lübnan'a yönelik ticari ilgileri için rehberlik sağlamalarıdır (Fawaz, 2000, ss. 77-78).

Neticede Amerikan misyonlarının emperyalizmle ilişkileri ne boyutta olursa olsun, bölgedeki kültürel çalışmaları ivmelendirdikleri ve başta Arap milliyetçiliği (qawmiyya) olmak üzere milli uyanış hareketlerine katkı sunduklarına şüphe yoktur. Arap milliyetçiliğinin yanında Protestan misyonerlerin coğrafi ve siyasi bir birim olarak Suriye konseptinin tahayyülüne katkılarına da vurgu yapılır fakat bu bağlamda teritoryal Lübnan milliyetçiliği bahsi, Cizvitlerin oynadıkları baskın rol sebebiyle, ihmal edilmeye eğilimlidir. Fakat Bilâdüşşam'daki Amerikalı misyonerlerin hatıraları başta olmak üzere bu konudaki birincil kaynaklara bakıldığında, bölgenin tarihsel ve coğrafi sürekliliğini Fenikelilere dayandıran ve bu vesileyle modern Lübnan'ı “Yeni Fenike” olarak okuyan çalışmalara rastlamak mümkündür. Bununla birlikte, Protestan misyonerler tarafından Fenike mitine yapılan referansların, Lübnan ya da

8 Dönemin İngiliz büyükelçisi Stratford Canning'in, Osmanlı'da Protestanlığın millet olarak tanınması için yürüttüğü faaliyetler bu savı destekler niteliktedir. Bkz. Lane-Pool, 1880, ss. 100-104.

Mârûnilerden ziyade bir bütün olarak Bilâdüşşam ya da Suriye bağlamında verildiğini, etnik bir devamlılığa vurgu yapmaktansa kültürel ve coğrafi bileşenlerin ön plana çıkarıldığını belirtmek gerekir.

1856'da bölgeye gelen, Bilâdüşşam'daki Amerikan misyonerlerinin üçüncü kuşağına mensup Suriye Protestan Koleji'nin kurucusu Daniel Bliss ve ailesi, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başındaki en önemli Protestan misyonerlerin başında gelir (Zachs, 2005b, ss. 255-291). 1866'tan 1902'ye dek Suriye Protestan Koleji'nin başında bulunan Daniel Bliss'in ardından oğlu Howard S. Bliss okul müdürlüğü görevini 1920'ye dek sürdürür. Daniel Bliss, 19. yüzyılın ikinci yarısındaki Amerikan misyonerlerin pek çoğu gibi, Kutsal Toprakların Protestanlaştırılması amacına gönülden bağlı görünür ve bunun gerçekleşebilmesi için yerel halka pek çok sosyal konuda destek olmaya çalışır. 1860'ta yazdığı bir mektupta, "Suriye"nin kurtuluşu için umutlu olduğunu açıkça belirtir (Bliss, 1860, s. 56):

Suriye'ye daha güzel zamanların gelmesini umut etmek için harika sebeplerimiz var. Burada, içerisinde biraz ışık olmayan tek bir köy bile bilmiyorum. Burada yaptığımız iş inanılır gibi değil. Çok fazla kişiyi inancımıza katamadık; teoride bile olsa, insanların çoğunu doğru inanca geçirebildiğimiz çok fazla yer yok; fakat ışık, hakikat, belli miktarda her yerde görülebilir hale geldi.

Dünyanın her yerindeki Protestan misyonerlerin yazışma adresi görünümündeki *Missionary Herald*'a bakıldığında, Bliss'in Protestanlığın yayılmasıyla ilgili ümitvar düşüncelerinin hemen her misyonerce paylaşıldığı görülür. Öte yandan Ortadoğu'daki Protestanların 19. yüzyılın ikinci yarısında "Suriye" kelimesini, Lübnan dâhil olmak üzere büyük oranda bugünkü anlamıyla kullanmaları, asıl ilgi çekici noktayı oluşturur.⁹ Zachs'ın (2001, ss. 146-147) da dikkat çektiği gibi başta Bliss olmak üzere Amerikalı misyonerlerin "Suriye" kavramına yükledikleri anlam, kültürel bir konseptin giderek coğrafi bir içerik kazanmasına yol açar ve I. Dünya Savaşı sonrasında kristalleşen Suriyecilik ya da Suriye merkezli seküler Arap milliyetçiliğe büyük oranda temel oluşturur.

Daniel Bliss'in anıları, büyük oğlu ve Suriye Protestan Koleji'nin ikinci müdürü Howard Bliss tarafından derlenerek 1920 yılında yayımlanır. Bu anılardan bazıları, Daniel Bliss'in Suriye ve Lübnan tahayyüllerini açıkça ortaya koyar ki bu tahayyül içerisinde Fenike mitine referans verildiği de görülür (Bliss, 1920, s. 116):

9 Esasında 1860'larda bölgede yapılan idari taksimat uyarınca "Şam" ya da "Suriye" vilayeti ifadesinin, bugünkü Suriye'nin batısıyla Ürdün'ün bir kısmını kapsayacak şekilde, Bâbüali tarafından kullanıldığı görülür. Bu noktada ilgi çekici başlıca mesele, Amerikalı misyonerlerin coğrafi ve idari anlamdaki Suriye terimini Batı'daki anlamıyla bir ulus-devlet formu çerçevesinde anlamlandırma girişimleridir.

Bütün o kalabalık kitle içerisinde, Lübnanlılar Suriye halkının en zekileridir. Fenike atalarıyla paylaştıkları çabuk kavrayışlılık, yeni fikirlere açıklık, uyumluluk ve yargılayıcı bir karaktere sahip olma gibi niteliklere sahiplerdir. Tıpkı ataları gibi ticaret ya da daha iyi koşullarda yaşama umuduyla çok uzaklara ve diğer kıtalara seyahat ederler.

Howard Bliss, babasının aksine Amerikan siyasi çıkarlarıyla daha uyumludur ve onun zamanda Suriye Protestan Koleji resmen Beyrut Amerikan Üniversitesi adını alır. Daniel'in küçük oğlu Frederick Bliss ise tanınmış bir arkeologdur ve özellikle Filistin'de pek çok önemli kazı projesi yürütür. 1912 tarihli *The Religions of Modern Syria and Palestine* (Modern Suriye ve Filistin'in Dinleri) başlıklı çalışmasında Mârûnîlerle ilgili gözlemleri önemlidir. Frederick, "Doğu kökenli olmakla birlikte bugün bölgedeki en Batılı topluluk" olarak tanımladığı Mârûnî cemaatini açıkça bir "millet" olarak görür (Bliss, 1912, s. 98):

Mârûnî Kilisesi sakinleri kendilerini Mârûnî milleti sayar. Tarihin sayfalarında Mârûnîler, açıkça 'sapkınlık'tan tövbe eden ve Roma'yla yeniden birleşme arzusunda bir millet olarak ortaya çıkar.

Surlu William ve diğer Orta Çağ kronikçilerinin yapıtlarından yola çıkarak, Suriye ve Filistin'in kıyısındaki bölgelerde Fenikelilerin yaşadığını söyledikten sonra, "modern Suriye"nin etnik kargaşasından dem vurur (Bliss, 1912, ss. 102-103):

Hiçbir tarihi sorun, Suriye ve Filistin'in mevcut sakinlerinin etnik ilişkileri kadar karmaşık olamaz. Bununla birlikte, Mârûnîlerin erken dönemde dağın yamacındaki kıyı hattında yaşayan toplumların soyundan geldikleri neredeyse evrensel olarak kabul edilir. Tabii ki diğer ırklarla bir miktar karışım da gerçekleşmiştir... Bu yoğun nüfuslu bölgenin tipik yüzü oval yerine yuvarlak; iyi ayarlanmış, badem şekilli ve siyah veya kahverengi gözler; geniş bir burun; beyaz ve düzenli dişler; neredeyse hiç kırmızı olmayan zeytin rengi bir ten ve orta boy.

Frederick, tıpkı babası Daniel gibi, Fenikelilerin Lübnanlıların atası olduğu fikrinden hiçbir şekilde şüphe duymaz gibidir. 1860 Olayları'nın akabinde Amerika'ya ve Avrupa'ya göç eden Lübnanlıları şöyle tanımlar (Bliss, 1912, s. 313):

19. yüzyılın son çeyreğinde açık bir şekilde ortaya çıktı ki Lübnanlı köylüler ve diğer Suriyeliler, tıpkı kadim Fenikeli ataları gibi, denizleri aşmayı göze alıp diğer diyarların bilgilerini kendi topraklarına getirmeye eğilimliydi.

Daniel ve Frederick Bliss'in Lübnanlıları Fenikelilerin torunları olarak gördüğü fakat öte yandan tarihsel süreçte Lübnan'ı daha geniş bir Suriye'nin parçası olarak görme eğiliminde oldukları açıktır. Aşağı yukarı bölgedeki tüm Amerikalı misyonerlerin benimsediği bu eğilim, bugünkü manzarasıyla "sefalet" içerisinde gördükleri bölgeyi

kurtarmak için eski, ihtişamlı günlere referans verme amacına hizmet eder. Bu ihtişamlı geçmişe Protestanların Kutsal Kitap'taki anlatılardan iyi bildikleri Fenikelilerden başkasına ait değildir. Bölgedeki saygın Amerikalı misyonerlerden Henry Jessup'un yazılarında sıklıkla açığa çıkan "Yeni Suriye" ideali, kaynağını açıkça Fenike'de bulur ve Amerikalı Protestanlar, kendi misyonlarını bölgenin eski Fenike günlerine döndürülmesi olarak belirlerler (Jessup, 1910, s. 464):

(Suriyelilerin) Bu göç tutkusu, eski Fenike göçmen ruhunun 2.500 yıldan fazla süren Rip Van Wickle uykusundan¹⁰ modern uyanışıdır. Eski zamanlarda Saydalı, Surlu, Bibloslu ve Arvadlı Fenike denizcileri, bilinmeyen denizlerin tüm tehlikeleriyle cesurca yüzeleşirlerdi. Karadeniz'e, Atlantik'e, İspanya kıyılarına giderler, hatta Afrika'nın çevresini dolaşırlar ve bugünün bilimsel bulgularına bakılırsa, Orta Amerika'daki antik uygarlıkları etkilerlerdi. Hıristiyanlık, bu Fenike dalgasıyla birlikte Batı'ya doğru taşındı. Ardından bir duraklama, yüzyıllara yayılan bir durgunluk ve acizlik dönemi geldi. Ta ki Batı Doğu'ya gelip yeni bir hayat getirene, macera ve servet avcılığının eski huzursuz ruhunu yeniden alevlendirene kadar.

Jessup'un yazdıklarına bakıldığında, Suriye'nin (ve Suriyeliliğın) geçmişinin Fenike'ye eşleştirildiği, dahası "Doğu"ya gelen "Batı" olarak misyonerlerin "yeni bir hayat" taşıdıkları görülür. Bu "yeni hayat", açıkça Hıristiyanlığa geri döndürülmüş, eski ihtişamına kavuşturulmuş "Yeni Suriye" ya da "Yeni Fenike"dir (Jessup, 1910, s. 597):

Daha iyi eğitim görmüş, daha iyi yönetilen ve Hristiyanlık gerçeğinin daha geniş bir şekilde yayıldığı yeni bir Fenike, yeni bir Suriye olacak. Burada kadınlar için daha asil bir alan, insanlar için daha mutlu evler ve hem Tanrı'ya hem de insanlara olan inançtan kaynaklanan yüksek bir memnuniyet olacak.

Jessup, bu "Yeni Fenike" idealinin ancak ve ancak Protestan eğitimi vasıtasıyla sağlanabileceğini açıkça söyler ve Adonis Nehri'nin hemen yanında, antik Fenike paganizminin kalıntıları üzerinde yükselecek Hıristiyan bir Suriye tahayyülü kurar. Suriye Protestan Koleji'nin Bliss'le birlikte kuruluşunda görev yapan, bölgedeki eski Protestan misyonerlerden William Thomson, 1859'da çok meşhur bir Kutsal Topraklar seyahatnamesi yayımlar. Thomson'un Beyrut'tan başlayıp Lübnan'ın güneyine, oradan Yafa ve Gazze üzerinden Kudüs'e yolculuğunu anlatan bol çizimli bu popüler kitap, bilimsel bir üsluptan ziyade bölgenin gündelik yaşamına odaklanır. Üç cilt halinde yayımlanan kitabın ikinci kısmı, Thomson'un Lübnan kıyısındaki gözlemlerini içerir. Tıpkı Blissler ve Jessup gibi Thomson da bölgeyi açıkça Fenike geçmişini üzerinden okur (Thomson, 1882, s. 608):

10 Amerikalı yazar Washington Irwin'in 1819'da yayımlanan hikâye kitabının kahramanı Rip Van Wickle, büyüğü bir şekilde tam 20 yıl boyunca uyur.

Fenike'nin muazzam imparatorluğunun tarihi şöhretini yeniden canlandırmak; onun muhteşem saraylarını bu çöp yığından, harap ve sefil kasabalardan tekrar inşa etmek; meydanlarını tekrar insanlarla doldurmak ve ticaret yollarını canlandırmak; yeryüzündeki bütün milletlerin gemileriyle bu yalnız denizi örtmek ve sessiz limanlarına hayat vermek, aslından çok daha şaşalı bir başarı olurdu.

Thomson, bölgenin Fenike geçmişine ve özellikle bu geçmişin ihyâ edilmesi düşüncesine oldukça ilgi gösterir. Kökenlerinden Yahudilerle ilişkilerine, kolonilerinden gelenekleri ve adetlerine kadar Fenikelilerle ilgili pek çok konuda düşüncelerini ve gözlemlerini yazıya geçirir. "Avrupalı devletlerin" müdahaleleri sebebiyle içinden çıkılmaz bir hale gelen "Mârûnî-Dürzi düşmanlığı"nın Cebel-i Lübnan'ın eski abidevi günlerine dönüşünün önünde en büyük engel olarak gören Thomson, bugünün Lübnanlılarıyla Fenikeliler arasında doğrudan bir bağ kurmaz, hatta Lübnan'ı salt bir Mârûnî yurdu olarak da görmez (Thomson, 1882, s. 144):

Lübnan'ın mevcut sakinleri, belirsiz kökenden birçok ırkın karışımına -Mârûniler, Rumlar, Dürziler ve Şiiler- dayanır ve bu gruplardan hiçbiri soylarının kime dayandığını ya da atalarının hangi bölgelerden geldiklerini tam olarak söyleyemezler.

Neticede, literatürde çok üstünde durulmasa da Bilâdüşşam'daki Amerikalı misyonerlerin pek çoğu için Fenike miti oldukça ilgi çekicidir. Fakat Cizvitler ve onların Fenikelilere yükledikleri politik anlam, dahası St. Joseph Üniversitesi'nin Lübnan mandasının kültürel hayatında oynadığı hegemonik rol sebebiyle Protestan misyonerlerin bu konudaki görüşleri genellikle görmezden gelinir. Cizvitlerin aksine Protestanların Fenike referansları, siyasi bir arka plana dayanmaz ve en önemlisi Lübnan'a has bir tarihsel-coğrafi kapsamda değerlendirilmez. Bu, Cizvitlerin beslendikleri Frankofon kültür dünyası ve bu dünyanın bir ürünü olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında kristalleşen Fenike-Lübnan söyleminden farklı işleyen bir "ifade biçimidir". 19. yüzyılın ikinci yarısında Fransız Şarkiyatçıların kullanımlarında Fenike, tarihsel-coğrafi anlamda, doğrudan Lübnan'la ilgili bir kavramdır. Lammens'in 1920 öncesindeki metinlerinde Fenike mitinin kullanımı, Suriye ve Lübnan konseptlerinin iç içe geçmişliğinin yereldeki karışıklığını gösterir ve bu anlamıyla belirsizdir. Fakat yine de Lübnan'ın Suriye içerisindeki politik ve kültürel özerkliğine meşruiyet katma eğilimi oldukça güçlüdür. Protestan misyonerler içinse Fenike, Hıristiyan ve çağdaş bir "Yeni Suriye" idealinin son durağı olacak "fantastik" bir varış noktasıdır. Bölge, halklar ve gelenekler hatta fiziksel görünüşler Fenike ve Fenikeliler referans gösterilerek anlatılmaya çalışılsa da bu girişimin politik bir dayanağı bulunmaz. Üstelik modern Lübnan'ın temel fikri olarak "istisnailik" düşüncesine hemen hiç referans verilmez ve Lübnan, Suriye'den ayrı bir entite olarak değerlendirilmez.

Sonuç

Çevresindeki kültürel kalıplardan azade, yani Araplık ve Suriyelilik karşısında kendisine özgü, Hıristiyan-Fenikeli bir konsept olarak Lübnan fikri, 19. yüzyılın sonlarında Fransız Şarkiyatçılığının kurduğu bir temsil mekanizması içerisinde anlam kazanırken Beyrut'taki misyonerler, bu fikrin kristalize oluşunda çok önemli bir aşamayı ifade ederler. Lübnan'ın bir Fransız mandası olarak 1920'deki teşekkülünden evvel, Suriye'yle Lübnan ideali genellikle bir arada bulunur ve Suriye'yle Lübnan milliyetçilikleri arasında da fazlaca geçişkenlik vardır. Dolayısıyla Lammens gibi Cizvit hocaların tarihsel, coğrafi ve kültürel çalışmalarının orijinallik doğurduğu asıl husus "Suriye" kavramı gibi gözükse de esasında bunların vurguladıkları bütün bir kapsam, Ortadoğu'da Arap ve İslam karakterlerinden arındırılmış "Batılı" bir millet tahayyülü, fiiliyatta Lübnan fikri etrafında somutlaşır.

Lübnan fikrinin Fenike miti etrafında anlam kazanması sürecinde geleneksel olarak Beyrut'taki St. Joseph Üniversitesi ve Lammens gibi Cizvitler öne çıkartılırken Bliss, Jessup ve diğer Protestan misyonerlerin faaliyetleri genellikle Arapçılık yahut Arap milliyetçiliğiyle bağdaştırılır. Fakat bu çalışmada görüldüğü ve Zachs'ın (2001) da dikkat çektiği gibi, Bilâdüşşam'daki Protestan misyonerlerin Lübnancılık ve Suriyecilik gibi teritoryal milliyetçiliklere katkısı da en az Cizvitler kadar önemlidir ve özellikle 1920 sonrasında Arap-Suriye-Lübnan konseptlerinin birbirlerinden ayrıştırılması -yani ulus-devletleşme- sürecinde bu katkı daha da ayrıcalıklı bir konumu ifade eder. Lübnan'ı kuran inisiyatif Fransız kolonyal düşüncesi olduğundan, ya da Lübnan minyatür bir Fransız ulus-devlet şeklinde kurumsallaştırıldığından, Beyrut'taki Cizvitlerin Lübnan fikriyle bağlantısı daha doğrudandır. Özellikle Ernest Renan ve Maurice Barrès gibi Fransızların çalışmalarının yereldeki Lübnanlı entelektüellere aktarımı süreci, Lübnan fikrinin kristalize oluşunda çok önemli bir aşamayı ifade ederken manda dönemi Lübnan'ın ilk aydın sınıfının kahir ekseriyetinin Lammens'in Şarkiyat Çalışmaları Fakültesi'nden öğrencileri olması, bu etkinin en somut kanıtı olarak okunabilir.

Son olarak, Ortadoğu'daki misyonerlik faaliyetlerinin özellikle Osmanlı'nın son döneminden itibaren taşıdığı genel muhteviyat düşünüldüğünde -Katolik ve Protestan misyonların uhdelerinde taşıdıkları farklılıklar da hesaba katılarak- bu etkinliklerin, imparatorluk bakiyesi yeni ulus-devletlerin kendilerine özgü kimliklerini kazanmalarında oldukça önemli bir işlevleri olduğunun altı çizilmelidir. Bunun anlamı, misyonerlik faaliyetlerinin salt dini bir işlevi olmadığı, özellikle Bilâdüşşam'a ya da "Kutsal Topraklar"a gelen misyonerlerin pek çoğu için dini motivasyon önemli olsa da "içerdeki dışardakiler" olarak Batılı misyonerlerin Şarkiyatçı rollerinin dikkate alınması gerektiğidir. Cizvit ve Protestan misyonerlerin bu "aracı" işlevleri,

Bilâdüşşam'daki misyonların Batılı bir dünya görüşüyle Doğulu nesnelere yaratılması sürecine eklemelerinin de çerçevesini belirler. 1920 sonrasında Ortadoğu'daki kolonyal siyasi birimler, meşru siyasal örgütlenme biçimi olarak ulus-devlet şeklinde kurulurken, bu ulus-devletlerin "antik dönemlere dek" götürülebilecek kadim bir tarihleri ve kültürleri olduğu savı, en temelde misyonerler aracılığıyla dillendirilir. Burada dikkat edilmesi gereken başlıca husus, Ortadoğu'daki her misyonerin aynı arketip kalıp içerisinde değerlendirilmemesi gerektiği ve farklı tip misyonerlerin (Cizvit veya Protestan) farklı tip milliyetçilikleri (Arap, Suriye veya Lübnan) kendi tarzlarınca ivmelemesidir.

The Contribution of the Missionary Schools in Beirut to the Formation of Lebanese Thought

Mehmet Fahri Danış
Esra Danacıoğlu

The colonial units that were established under the initiative of the post-Ottoman European states in the Middle East were built upon the nation-state format in accordance with contemporary requirements. This means that the principle of territoriality appears as a key factor in the central idea of the political unit, with ethnic and religious identities being left in the background in this context. This situation actually created a conjuncture that was incompatible with the region's sociological structure. For the young nation-states under the British and French mandates after the 1920s, however, building their own existence on an original and most importantly "ancient" historical line of thought independent of basic cultural patterns such as Arabism and Islam appeared to be a necessity. The most important reason for factionalism in the Middle East in this period was that a united Arab state would have rendered the colonial reservations and shares in Bilad-al Sham and Mesopotamia meaningless. Here, the revised historical narratives for the mandates of Syria, Lebanon, Iraq, and Palestine as nation-states established in the post-Ottoman Arab geography come to the fore, as well as the idea of the founder myth.

Lebanon owes its existence in the modern period to the discourse that emerged based on French Orientalism in the second half of the 19th century that matched Lebanon with Phoenicia. As the last link of a wide network of interactions from

Research Assitant., Atatürk University. fahri.danis@atauni.edu.tr
Assoc. Prof., Yıldız Teknik University. edanaci@yildiz.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5872-6873>
<https://orcid.org/0000-0002-8245-414X>

© İlmî Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/M0692
insan & toplum, 2023; 13(2): 29-54.
insanvetoplum.org

Received: 17.03.2022
Revision: 05.07.2022
Accepted: 03.08.2022
Online First: 15.09.2022

ancient Greek, Roman and Hebrew sources to the early Orientalists of the Middle Ages, Modern Orientalism defined the Phoenicians and their so-called descendants, the Lebanese, in accordance with certain characteristics. The Phoenician representation was accompanied by positive contributions to civilization such as aptitude for trade, entrepreneurship, multiculturalism, and an alphabet and also formed the basis of the idea of Lebanon as envisioned in the modern period. This practice of matching was known as the Phoenician-Lebanese discourse, which embodied the texts of four French writers at the end of the 19th century and began to operate as a discursive field. Renan, Reclus, Bérard, and Barrès shaped the forms of expression in this direction by creating a discursive groundwork that enabled the act of equating Lebanon with Phoenicia.

The long-term cultural and economic relations between the Maronites as Lebanon's dominant Christian community and the French were some of the most important determinants of the Francophone character of the community in the modern period. This discourse among the Maronite intellectuals at the beginning of the 20th century was a form of expression that studied Lebanon as the New Phoenicia. The main address of this Phoenician myth that was Lebanon's *raison d'être*, and the main group that embraced this discourse as the basis of a nationalist idea were the Lebanese intellectuals who'd developed territorial Lebanese nationalism by breaking away from Syrianism and partially from Arabism after World War I. The impact of the discourse on this group, or more precisely the process by which Maronite intellectuals became acquainted with the Phoenician myth and embraced this idea, gained meaning largely in terms of two factors: the impact of the Maronite Church and the missionary schools in Beirut.

Although the educational institutions of both the Church and the missionaries were basically religious formations as a result of the secular transformation they experienced in the second half of the 19th century, they functioned as a filter in transferring Western ideas to the East. This function requires some comparisons in some cases (whether positive or negative), such as the similarity of the expression of the Church that had manifested itself in the pre-modern period and defined Lebanon as having an exceptional position through the modern Phoenician-Lebanese discourse and the denial of the pagan Phoenicians as the ancestors of the Maronites. Likewise, although the Jesuit influence has traditionally been mentioned in regard to the development of the territorial and secular nationalist ideas in Lebanon, Protestant missionaries were also seen to have made very serious contributions to the Phoenician myth. However, as a problem encountered in the analysis of missionary activities in the Middle East, the trend toward standardizing considers

every missionary in the Holy Land within the same scope while ignoring the diversity of nationalist ideas in this period as well as the different missionary contributions to different nationalisms. In addition, the initial position Western missionaries had in the discipline of Orientalism, which were traditionally coded as tools of imperialism, was ignored; instead, the content of their activities was considered unimportant by alluding to their evil nature. However, the missionaries, many of whom were also professionals within the discipline of Orientalism, transformed the cultural structure, historical and geographical presence, and even the local languages of the regions where they went and interpreted these differently way with a territorial-based nationalistic meaning using some very sophisticated practices. Meanwhile, they found themselves in a hybrid position of the region they were in as intermediaries and the West that they represented. As inside-outsiders, missionaries appeared to be the most important instrument of the secular West's institutionalization of the colonial East in a nationalistic manner in terms of their cultural and geographical location.

While cities along the Lebanese coast, Beirut in particular, have become part of a Mediterranean-centered global economy since the middle of the 19th century, this process deeply affected the region's cultural structure. Trade has provided the circulation of not just certain commodities, but also all kinds of ideas of Western origin. After a while, Beirut became the gateway to the region for all kinds of the liberal, secular, and so-called modern Western thoughts that had entered Bilad al-Sham. This privileged position attracted missionaries in the region above all else, and many mission organizations, especially the Jesuits and Protestants, prioritized opening schools in Beirut. Two of the most important of these schools to have survived to the present day are St. Joseph University and the Syrian Protestant College (now the American University of Beirut). Both were very important parts of both the ethnolinguistic-based Arab nationalism (*qawmiyyah*) and the territorial-based Syrian and Lebanese nationalisms (*wataniyyah*), providing certain formats of education and truly acting as the production centers of the subject of nationalism. For Lebanon, this national subject was imagined by pushing the Arab-Islamic character into the background and bringing the Phoenician character to the fore. In particular, the Jesuit teachers of the Faculty of Oriental Studies at St. Joseph University appear to have been the foremost legitimators of activities emphasizing the exceptional character of the region since ancient times. Jesuits such as Henri Lammens, Pierre Martin, and Louis Cheikho basically threw away the idea of modern Lebanon while undermining the Syrian and Lebanese who'd preserved their unique existence throughout history. Meanwhile, members of the Bliss family and Protestant missionaries such as Henry Jessup and William Thomson used this Lebanese Phoenician myth to emphasize the original and most importantly Christian character of the region with all its cultural

richness without any political meaning and the purpose of existence at the core of the idea of Lebanon in this case. As a result, they put the Phoenician myth at the center of their founding idea.

The Francophone character of Lebanon and its formation as a French mandate after 1920 naturally highlighted the influence the Jesuit missionaries had in forming the idea of Lebanon. More importantly, the fact that the establishment of the Phoenician-Lebanese discourse had largely been the work of the French Orientalist group is an issue that increased the importance St. Joseph University had on this subject. In addition, the traditional association Protestant missionaries in Bilad al-Sham had to Arab nationalism from the 1930s, when George Antonius wrote the Arab Awakening, and especially their thinking around Nahda and the revival of the Arabic language, overshadowed their contribution to the crystallization of territorial Syrian and Lebanese nationalisms. While the clear separation of Arab, Syrian, and Lebanese identities or nationalisms from one another became clear after 1920, this study shows how the contributions Protestant missionaries made to the formation of the ideas of territorial Lebanese and Syrianism have remained decisive, especially in terms of their interpretation of the Phoenician myth.

Kaynakça | References

- Anderson, B. (1991). *Imagined communities* (2nd Ed.). Verso.
- Anderson, B. (2011). *The American University of Beirut: Arab nationalism and liberal education*. University of Texas Press.
- Anderson, R. (1872). *History of the missions of the American Board of Commissioners for Foreign Missions to the oriental churches*, C. 1. Congregational Publishing Society.
- Antakly, W. G. (1977). *American Protestant educational missions: Their influence on Syria and Arab nationalism, 1820-1923*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), The American University.
- Auji, H. (2016). *Printing Arab modernity: Book culture and the American press in nineteenth-century Beirut*. Brill.
- Baktıaya, A. (2017). *Osmanlı Suriyesi'nde Arapçılığın doğuşu: Sosyo-ekonomik değişim ve siyasi düşünce*. İletişim Yayınları.
- Bliss, D. (1860). Letter from Mr. Bliss (17 February 1860), *The Missionary Herald*, 56(6), 166-168.
- Bliss, D. (1920). *The reminiscences of Daniel Bliss*. Fleming H. Revell Company.
- Bliss, F. J. (1912). *The religions of modern Syria and Palestine: Lectures delivered before Lake Forest College on the foundation of the Late William Bross*. T. & T. Clark.
- Conklin, A. (1998). The French republican civilizing mission. A. Conklin and I. Fletcher (Eds.), *European imperialism: 1830 to 1930* içinde (s. 60-66). Houghton Mifflin Company.
- Cortas, W. M. (2010). *O sevdiğim dünya*. G. Varım (Çev.). Metis Yayınları.
- Doğan, M. A. (2011). From New England into new lands: The beginning of a long history. M. A. Doğan & H. J. Sharkey (Eds), *American missionaries and the Middle East: Foundational encounters* içinde (s. 3-32). University of Utah Press.

- Falk, E. A. (2017). *Arabs into Frenchmen: Education and identity in late Ottoman Syria*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), University of California.
- Fawaz, L. (2000). *Merchants and migrants in nineteenth-century Beirut*. Harvard University Press.
- Grabill, J. L. (1971). *Protestant diplomacy and the Near East: Missionary influence on American policy, 1810-1927*. University of Minnesota Press.
- Gül, S. (2015). *The French catholic missionaries in Lebanon between 1860 and 1914*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Harman, Ö. F. (2004). Mélénges de l'Université Saint Joseph. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 29, s. 35-36).
- Herzstein, R. (2008). Saint-Joseph University of Beirut: An enclave of the French-speaking communities in the levant, 1875-1914. *Itinerario*, 32(2), 67-82. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0165115300001996>.
- Herzstein, R. (2015). The oriental library and the Catholic press at Saint-Joseph University in Beirut, *Journal of Jesuit Studies*. 2(2), 248-264. DOI 10.1163/22141332-00202005.
- Hitti, P. (1961). *The Near East in history: A 5000 year story*. D. Van Nostrand Company.
- Hourani, A. (1990). The Arab awakening forty years after. D. Hopwood (Ed.), *Studies in Arab History: The Antonius lectures, 1978-87* içinde (s. 21-40). Palgrave Macmillan.
- Irwin, R. (2008). *Oryantalistler ve düşmanları*. B. Tırnakçı (Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Jalabert, H. (1987). *Jésuites au proche-orient: Notices biographies*. Dar el-Machreq.
- Jessup, H. (1910). *Fifty-three years in Syria*. C. I. Fleming H. Revell Company.
- Kavas, A. (2003). Lammens, henri. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 27, s. 98).
- Lammens, H. (1902). Quarante ans d'Autonomie au Liban. *Etudes*, 92(1), 31-53.
- Lammens, H. (1910). Qoran et tradition, comment fur composée la Vie de Mahomet. *Recherches de Science Religieuse*, 1(1), 27-51.
- Lammens, H. (1921a). *La Syrie: Précis historique*. C. I. Imprimerie Catholique.
- Lammens, H. (1921b). *La Syrie: Précis historique*. C. II. Imprimerie Catholique.
- Lammens, H. (2008). *Islam: Beliefs and institutions* (2nd Ed.). D. Ross (Çev.). Routledge.
- Lane-Poole, S. (1880). *The life of the right honourable stratford canning: Viscount Stratford de Redcliffe*. Longmans, Green and Co.
- Makdisi, U. (2008). *Artillery of heaven: American missionaries and the failed conversion of the Middle East*. Cornell University Press.
- Moosa, M. (1969). The relation of the maronites of Lebanon to the merdaites and Al-Jarajima. *Speculum*, 44(4), 597-608. DOI: <https://doi.org/10.2307/2850386>.
- O'Malley, J. W. (2014). *The Jesuits: A history from Ignatius to the present*. Rowman & Littlefield.
- Ouahes, I. (2017). Catholic missionary education in early mandate Syria and Lebanon. *Social Sciences and Missions*, 30(3-4), 225-253. DOI: 10.1163/18748945-03003005.
- Salameh, F. (2018). A Man for others: The life and times of Lebanese Jesuit Henri Lammens (1862-1937). *The Journal of the Middle East and Africa*, 9(2), 213-236. DOI: 10.1080/21520844.2018.1500240.
- Salibi, K. (1962a). Islam and Syria in the writings of Henri Lammens. B. Lewis vd. (Eds.), *Historians of the Middle East* içinde (s. 330-343). Oxford University Press.
- Salibi, K. (1962b). The traditional historiography of the Maronites. B. Lewis vd. (Eds.), *Historians of the Middle East* içinde (s. 225-212). Oxford University Press.
- Spagnolo, J. P. (1974). The definition of a style of imperialism: The internal politics of the French educational investment in Ottoman Beirut. *French Historical Studies*, 8(4), 563-584. DOI: <https://doi.org/10.2307/285853>

- Strong, E. W. (1910). *The story of the American Board: An account of the first hundred years of the American Board of Commissioners for foreign missions*. The Pilgrim Press.
- Suleiman, Y. (2003). *The Arabic language and national identity: A Study in ideology*. Edinburgh University Press.
- Thomson, W. (1882). *The land and the book*. C. II. T. Nelson & Sons.
- Tibawi, A. L. (1966). *The American interests in Syria, 1800-1901: A study of educational, literary and religious work*. Clarendon Press.
- Tülücü, S. (2010). Şeyho, Luvis. *İslam Ansiklopedisi içinde* (C.39, s. 86-88).
- Udias, A. (2015). *Jesuit contribution to science: A history*. Springer.
- Watt, M. (1986). *Hız Muhammed Mekke'de*. R. Ayas & A. Yücel (Çev.). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Wilcox, A. (2018). *Orientalism and imperialism: From nineteenth-century missionary imaginings to the contemporary Middle East*. Bloomsbury Academic.
- Womack, D. F. (2012). Lubnani, Libanais, Lebanese: Missionary education, language policy and identity formation in modern Lebanon. *Studies in World Christianity*, 18(1), 4-20. DOI: 10.3366/swc.2012.0003.
- Worcester, T. (2018). Jesuit dependence on the French monarchy. T. Worcester (Ed.), *The Cambridge companion to the Jesuits içinde* (s. 104-120). Cambridge University Press.
- Zachs, F. (2001). Toward a proto-nationalist concept of Syria? Revisiting the American Presbyterian missionaries in the nineteenth-century Levant. *Die Welt des Islams*, 41(2), 145-173.
- Zachs, F. (2005a). *The making of a Syrian identity: Intellectuals and merchants in nineteenth-century Beirut*. Brill.
- Zachs, F. (2005b). From the mission to the missionary: The Bliss family and the Syrian Protestant college (1866-1920). *Die Welt des Islams*, 45(2), 255-291.
- Zeine, N. Z. (1973). *The emergence of Arab nationalism: With a background study of Arab-Turkish relations in the Near East*. Caravan Books.